

شرق‌شناسان فرنک

وفات کلیمان هوارت (۱)

مستشرق مشهور فرانسوی

بقلم آقای میرزا محمدخان قزوینی

سال ۱۹۲۶ مسیحی را که چند روز قبل باتها رسید میتوان گفت برای مستشرقین اروپا سال شومی بود، چند نفر از مشاهیر ایشان در این سال بدرود زندگانی گفتند، پروفیسور براون در ماه اول این سال (۵ ژانویه)، سه ماه بعد ازو پل کازانوا (۲) مستشرق مشهور فرانسوی، یک ماه قبل موریس دولافوس (۳)، نیز مستشرق فرانسوی، و اکنون کلیمان هوارت از مشاهیر مستشرقین فرانسه که در روز پنجشنبه بیست و چهارم جمادی الآخره سال هزار و سیصد و چهل و پنج هجری (۳۰ دسامبر ۱۹۲۶) در سن هفتاد و دو سالگی در پاریس مرحوم شد، و بمرگ او لطمه بزرگی بتحصیلات شرقیه در اروپا وارد آمد، و حوزه مستشرقین بخصوص علاقه‌مندان بزبان و ادبیات فارسی در عرض یکسال از دو رکن رکن علم و ادب و دو نفر از اجله علما و اساطین فضل یعنی مرحوم براون و مرحوم صاحب ترجمه خالی گردید، و عجب است که یکی ازین دو نفر درست در اول سال و دیگری درست در آخر سال از دنیا رفتند مثل اینکه بایکدیگر مبادگام داشتند، و بنقد در انگلستان و فرانسه هیچکس نیست که جای این دو نفر را بتواند بگیرد و رخنه بزرگی را که از فقدان آنها در ارکان علوم

(۱) Clément Huart (۲) Paul Casanova. (۳) Maurice Delafosse.

و فنون اسلامی پدید آمده مسدود نماید،
 فقید مرحوم چنانکه گفتیم از اشهر مشاهیر مستشرقین فرانسه
 و عضو «آکادمی خطوط و ادبیات» (۴) آن مملکت بود، — وی
 در جوانی از شاگردان مبرز مدرسه السنه شرقیه (۵) و مدرسه
 تحصیلات عالی (۶) پاریس بوده است، و پس از فراغت از تحصیل
 مدت بیست و سه سال تمام (۱۲۹۲ — ۱۳۱۶ هـ مطابق ۱۸۷۵ —
 ۱۸۹۸ م) در خارج از فرانس بسمت مترجمی سفارتخانه‌ها یا قونسول
 گریهای فرانسه در مشرق بسر برد، ابتدا سه سال در دمشق و
 سپس بیست سال در اسلامبول، بعد از وفات شفر (۷) مستشرق
 معروف در ۱۳۱۶ وی بجای او بسمت معلمی زبان فارسی در مدرسه
 السنه شرقیه منصوب شد، و ده سال بعد ازین تاریخ بمقام تدریس علوم
 اسلامی در مدرسه تحصیلات عالی نایل آمد، و در تمام مدت عمر
 وظیفه این دو کرسی درس را حایز بود، در سنه ۱۳۳۷
 هـ بسمت عضویت «آکادمی خطوط و ادبیات» بجای مرحوم
 ماسپرو (۸) مصرشناس معروف منتخب گردید، و برای سال
 ۱۹۲۷ م (یعنی امسال) بریاست کل آکادمی مزبور انتخاب شده بود
 که اجل او را مهلت نیل باین مقام نداد،
 مرحوم هوارت فارسی و ترکی و عربی را بدون اینکه
 تخصص در یکی از آنها بخصوصه ازو مشهود باشد هر سه را
 علی السواء خوب میدانست و در علوم و فنون هر سه زبان تألیفات
 عدیده دارد، ترکی را که معلوم است بواسطه اقامت بیست ساله
 در اسلامبول بسرحد کمال رسانیده بود، فارسی و عربی را نیز

Académie des inscriptions et belles-lettres. (1)

Ecole des langues orientale vivantes. (۵)

Ecole pratique des hautes études. (۶)

Charles Schefer. (۷)

Maspero. (۸)

علماً بواسطه تحصیلات و زحمات خود در آن دو زبان و عملاً بواسطه معاشرت با عربها و ایرانیان در مدت اقامت در دمشق و اسلامبول تکمیل نموده بود، ولی واضح است که جنبه علمی و ادبی اطلاعات او ازین سه زبان غالب بود و فن او و هنر او و مهارت او و شهرت او بهمین مناسبت بود، و جنبه عملی این زبانها یعنی حرف زدن بآنها را هیچ اهمیت نداد و هیچکس تیر در اروپا باین نوع چیزها اهمیت نمیدهد چه اغلب کسبه و تجار و خدمه قهوه‌خانها و هتل‌های معتبر چندین زبان از السنه خارجه میدادند و در نهایت خوبی حرف می‌زدند ولی يك سطر بی غلط در یکی از آنها نمیتواند بنویسند و نام يك شاعر یا يك عالم در آن زبان را در عمرشان نشنیده‌اند، — باری مرحوم هوارت بطول تجربه و ممارست در این سه زبان عقیده‌اش این شده بود که زبان عربی اس اساس ادبیات جمیع السنه اسلامی است و بدون تبحر در آن تبحر در ادبیات هیچیک از السنه ملل اسلامی کما ینبغی و یلیق ممکن نیست، روزنامه «تان» مورخه ۲ ژانویه ۱۹۲۷ که ترجمه حال او را نوشته است گوید که وی از کسانی بود که در بالای سزدر اطاقهای درس فارسی و ترکی و هندوستانی میل داشت که این عبارت نوشته شود: «کسی که زبان عربی را بسیار خوب نمیداند اینجا داخل نشود»،

بعضی از تألیفات مهمه مرحوم هوارت با تعیین سال طبع آنها از قرار ذیل است (هر جا که مخصوصاً قید فارسی یا عربی نشده است بفرانسه است و سال طبع کتب بطبق اصل بسنوات مسیحی است):
 کتاب البدء و التاریخ، تألیف مطهر بن طاهر مقدسی در حدود سنه ۳۵۵ هجری، متن عربی با ترجمه فرانسه در ۶ جلد بزرگ، از شاهکارهای آن مرحوم است، سنه ۱۸۹۹ — ۱۹۰۷،

— تاریخ عرب، ۲ جلد، ۱۹۱۲ — ۱۹۱۳، — تاریخ ادبیات عرب، طبع اول ۱۹۰۴، و بعد از آن نیز مکرر طبع شده است، — رباعیات بابا طاهر عریان، متن فارسی و ترجمه فرانسه، ۱۸۹۳، — نحو و صرف فارسی، ۱۸۹۹، — مذهب باب، ۱۸۸۴، — تذکرة الخطاطین و المصورین، ۱۹۰۸، — مجموعه رسائل حروفیه، متن فارسی و ترجمه فرانسه، طبع اوقاف کتب، ۱۹۰۹، — گرشاسب نامه اسدی، متن فارسی و ترجمه فرانسه، در دو جلد، تحت الطبع است، — «ایران قدیم و تمدن ایرانی»، ۱۹۲۵، علاوه بر این تألیفات مستقل مرحوم هوارت در اغلب مجلات علمی و ادبی مقالات عدیده بسیار زیادی راجع بتاریخ و جغرافی و نحو و صرف و ادبیات و سایر مسائل متعلقه بملک اسلامی نوشته است، در مجله معروف «روزنامه آسیائی» (۹) مقالات انتقادیه در خصوص مطبوعات جدیدة شرقی بخصوص مطبوعات راجع بایران اغلب بامضای آن مرحوم بود و تقریباً هیچ نمره از مجله مذکوره نبود که چندین مقاله انتقادی بسیار نافع فاضلانۀ از آن مرحوم در آن مندرج نباشد، — و همچنین در کتاب «دائرة المعارف اسلامی» (۱۰) که به زبان فرانسه و انگلیسی و آلمانی در هلاند بطبع میرسد و هنوز باتمام نرسیده است اغلب مقالات راجع بزبان فارسی یا ترکی و ادبیات و سایر فنون و علوم آن دو زبان از قلم مرحوم صاحب ترجمه است، جزاء الله عن العلم و اهله احسن الجزاء، —

پاریس — محمد قزوینی

